

**การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศ
ของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา***
**CULTURAL TOURISM MANAGEMENT ACCORDING
TO THE PATIRUPADASAVASA OF THE TEMPLES IN UTHAI DISTRICT,
PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA PROVINCE**

พระปลัดสมนึก อีรปณโณ, เกียรติศักดิ์ สุขเหลืออง, ภัคชดา พูนสุวรรณ
Phrapalad Somnuek Thirapanyo, Kiattisak Suklueang, Pakchuda Poonsuwan
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding Author E-mail: oot1980@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาสภาพและอุปสรรคในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทดังกล่าว และ 3. พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับบริบทของวัดในพื้นที่ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสมวิธี โดยด้านเชิงปริมาณเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 196 คน ด้วยแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่น 0.919 และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและอนุมาน ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์สหสัมพันธ์ และการถดถอยพหุคูณแบบ Enter ด้านเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 14 รูปหรือคน และวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการบริหารจัดการโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการตลาด สิ่งดึงดูดใจ และความร่วมมือกับชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดด้านความปลอดภัยและการจัดการความเสี่ยง 2. ปัจจัยสำคัญที่ส่งผล คือ ด้านการตลาด (ระดับ .001) ทำนายได้ร้อยละ 26.6 และหลักปฏิรูปเทศด้านการบริการ (ระดับ .001) กับด้านความปลอดภัย (ระดับ .01) ทำนายได้ร้อยละ 19.6 และ 3. รูปแบบที่เหมาะสม คือ วงจรศรัทธาและความร่วมมือซึ่งวัด ชุมชน และนักทัศนอาจรมีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล วัดเป็นศูนย์กลางแห่งศรัทธา ชุมชนเป็นผู้ดูแลและถ่ายทอดวัฒนธรรม นักทัศนอาจรเป็นผู้ร่วมกิจกรรม

*Received June 28, 2025; Revised July 19, 2025; Accepted July 27, 2025

และสนับสนุนเศรษฐกิจ เป้าหมายร่วม คือ วัดน่ายุ่ สงฆ์นำเลื่อมใส ศรัทธาเข้มแข็ง ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในทุกมิติ

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม; หลักปฏีรูปเทศ; วัดกับชุมชน

Abstract

Objectives of this research were: 1. To study the conditions and obstacles of cultural tourism management based on the principle of Patirupadesa of monasteries within Uthai District, Phra Nakhon Si Ayutthaya Province; 2. To examine the factors influencing cultural tourism management in this context; and 3. To develop a management model that aligns with the local monasteries environment, conducted by the mixed-methods. The quantitative research, data were collected from 196 samples using a questionnaire with a reliability value of 0.919. Data were analyzed using descriptive and inferential statistics, including frequency, percentage, mean, standard deviation, correlation analysis, and multiple regression (enter method). For the qualitative research, data were collected by in-depth interviewing 14 key informants, and data were analyzed by descriptive content interpretation.

The results revealed that: 1. Overall management conditions were rated high, particularly in marketing, attraction development, and community collaboration, while safety and risk management remained moderate. 2. Influential factors included marketing ($p < .001$), which predicted 26.6 percent of management efficiency, and two elements of Patirupadesa service ($p < .001$) and safety ($p < .01$) – accounting for 19.6 percent. 3. The proposed model, Cycle of Faith and Cooperation, reflected a reciprocal relationship among monasteries, communities, and tourists: monasteries serve as centers of faith and learning; communities act as cultural caretakers and service providers; and tourists become learners, participants, and economic supporters. The shared goal of livable monasteries, respectable monks, strong faith, and community engagement represented a sustainable model of cultural tourism management across religious, cultural, economic, and social dimensions.

Keywords: Cultural Tourism; Patirupadesa Principle; Temple-Community Collaboration

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะการเยี่ยมชมวัดโบราณสถาน และสถานที่ปฏิบัติธรรม ซึ่งล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สะท้อนอารยธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชนไทย วัดจึงมิใช่เพียงศาสนสถาน หากยังเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาและแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และประวัติศาสตร์ ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่ผู้มาเยือนสามารถสักการะเพื่อความเป็นสิริมงคลและเสริมสร้างจิตใจให้ผ่องใส การส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบเส้นทางแสวงบุญและการท่องเที่ยวเชิงศาสนา จึงมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมและหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ตลอดจนสร้างประสบการณ์การเรียนรู้เชิงจริยธรรมและสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2557)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะเมืองมรดกโลก เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของประเทศ ด้วยความโดดเด่นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งสามารถนำไปพัฒนาสินค้าและบริการที่มีเอกลักษณ์ อย่างไรก็ตาม แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2566-2567 ชี้ให้เห็นข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระดับพื้นที่ ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ระบบการตลาด การจัดการด้านความสะอาดและความปลอดภัยที่ยังไม่ทั่วถึง รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็งเพียงพอ (สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 2566) สอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2566-2570 ซึ่งได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววัด โดยเน้นการยกระดับระบบบริการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน และพัฒนามาตรฐานด้านความปลอดภัย (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2566)

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงควรคำนึงถึงทั้งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากสิ่งดึงดูดใจทางวัฒนธรรม โดยครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก ความปลอดภัย การเข้าถึง การตลาด และการจัดการด้านนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ การจัดการดังกล่าวควรสอดคล้องกับบริบทของวัดแต่ละแห่ง และสามารถบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปในกระบวนการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม หนึ่งในแนวทางที่น่าสนใจคือ หลักปฏิรูปเทศ ซึ่งมีรากฐานจากแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ที่เสนอให้วัดเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้และความสงบสุขทางจิตใจ โดยพระภิกษุญาณวริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) (2544) ยังได้เสนอสูตรสำเร็จการบริหารวัดประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ อาวาสเป็นที่สบาย อาหารเป็นที่สบาย บุคคลเป็นที่สบายและธรรมะเป็นที่สบาย ซึ่งเมื่อนำมาบูรณาการเข้ากับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดความเจริญงอกงามและความยั่งยืนในทุกมิติ

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทสของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีเป้าหมายในการพัฒนารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ ทั้งในด้านวัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การเสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา และการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและอุปสรรคในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทสของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทสของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
3. เพื่อการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทสที่เหมาะสมกับบริบทของวัดในพื้นที่อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mix Method Research) ได้แก่ การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ นักทัศนาจรหรือผู้มาเยี่ยมเยือนที่เดินทางไปเยือนวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2.2 กลุ่มตัวอย่าง สุ่มตัวอย่างโดยไม่อาศัยความน่าจะเป็น (Nonprobability procedures) โดยสุ่มตัวอย่างนักทัศนาจรหรือผู้มาเยี่ยมเยือนที่เดินทางไปเยือนวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยใช้สูตรการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ทราบค่าประชากรของ Cochran (1977) ซึ่งในกรณีที่ไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอนที่ระดับความคลาดเคลื่อนไม่เกิน 0.07% และมีระดับความเชื่อมั่น 95% ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 196 คน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการที่เกี่ยวข้องหรือมีประสบการณ์โดยตรงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งหมด 14 รูปหรือคน ประกอบด้วย 1. เจ้าอาวาส จำนวน 4 รูป 2. ไวยาวัจกร จำนวน 8 คน และ 3. กลุ่มนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับองค์ประกอบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ตอนที่ 3 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับหลักปฏิรูปเทศ (อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม) ตอนที่ 4 เป็นข้อคำถามเกี่ยวกับการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยสร้างแบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับของ Likert (1967) โดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

การปฏิบัติมากที่สุด	ให้คะแนน 5 คะแนน
การปฏิบัติมาก	ให้คะแนน 4 คะแนน
การปฏิบัติปานกลาง	ให้คะแนน 3 คะแนน
การปฏิบัติน้อย	ให้คะแนน 2 คะแนน
การปฏิบัติน้อยที่สุด	ให้คะแนน 1 คะแนน

ในการแปลความหมายค่าเฉลี่ย โดยมีเกณฑ์การแปลความหมาย ดังนี้

4.51 - 5.00	หมายถึง มีการปฏิบัติมากที่สุด
3.51 - 4.50	หมายถึง มีการปฏิบัติมาก
2.51 - 3.50	หมายถึง มีการปฏิบัติปานกลาง
1.51 - 2.50	หมายถึง มีการปฏิบัติน้อย
1.00 - 1.50	หมายถึง มีการปฏิบัติน้อยที่สุด

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง โดยสร้างเครื่องมือผ่าน 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1. ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิด 2. วิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 3. ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเพื่อพัฒนาคำถามสัมภาษณ์ และ 4. จัดทำแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์เพื่อใช้เก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยออกหนังสือถึงหน่วยงานเป้าหมายเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสอบถาม จากนั้นดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 196 คน ด้วยวิธีสุ่มแบบชั้นภูมิ เมื่อได้รับแบบสอบถามคืนครบถ้วน 100% จึงตรวจสอบความสมบูรณ์และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสถิติเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพโดยดำเนินการเป็นขั้นตอน ได้แก่ 1. ออกหนังสือขอความอนุเคราะห์จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อเข้าร่วมการสัมภาษณ์ 2. นัดหมายวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์ 3. ดำเนินการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวตามที่กำหนด โดยได้รับความยินยอมให้จดบันทึกและบันทึกเสียงเพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูล และ 4. รวบรวมข้อมูลดิบเพื่อวิเคราะห์ตามแนวทางที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักวิชาการ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิจัยเชิงปริมาณ 1. วิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามด้วยการหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage) 2. วิเคราะห์ข้อมูลระดับการปฏิบัติเกี่ยวกับองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หลักปฏิรูปเทศ และการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) 3. ทดสอบสมมติฐานด้วยการวิเคราะห์ความถดถอยพหุคูณ (Multiple Regression Analysis) โดยก่อนดำเนินการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's r) พร้อมตรวจสอบปัญหา Multicollinearity โดยพิจารณาค่า VIF ซึ่งต้องไม่เกิน 5.3 และค่า Tolerance ต้องมากกว่า 0.19 4. ข้อมูลจากคำถามปลายเปิดนำมาจัดกลุ่มคำตอบ วิเคราะห์รายชื่อด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบริบท (Content Analysis Techniques) และนำเสนอผลในรูปแบบความเรียงประกอบตารางอย่างเป็นระบบ

5.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยสรุปเนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 14 รูปหรือคน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ เชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับองค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำมาจัดระบบ แยกประเด็น สังเคราะห์และพรรณนาให้เห็นแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูล เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิด ทฤษฎีและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลในรูปแบบองค์ความรู้ที่เกิดจากการสังเคราะห์อย่างมีเหตุผลและเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. สภาพและอุปสรรคในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบผลการศึกษาดังนี้ 1. องค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.68 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.47 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้ ด้านการตลาด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.08 ด้านนักท่องเที่ยว มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.79 ด้านการเข้าถึง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.72 ด้านสิ่งดึงดูดใจ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.71 และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.53 ส่วนด้านการรักษาความปลอดภัย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.23 อยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ 2. หลักปฏิรูปเทศพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.93 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.43 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับดังนี้ ด้านบุคคลเป็นที่สบาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 ด้านธรรมชาติเป็นที่สบาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.06 ด้านอवासเป็นที่สบาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.99 และด้านอาหารเป็นที่สบาย มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.62 ตามลำดับ และ 3 การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.11 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.46 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับดังนี้ ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับค่า 4.18 ด้านการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.16 และด้านการจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.98 ตามลำดับ

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบผลการศึกษาดังนี้ 1. องค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม พบว่า องค์ประกอบแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 1 ด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 คือ ด้านการตลาด ซึ่งแสดงว่า สามารถร่วมกันทำนายการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ร้อยละ 26.6 ($R^2=.266$) และ 2. หลักปฏิรูปเทศ พบว่า หลักปฏิรูปเทศที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2 ด้าน คือ ด้านการบริการ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และด้านความปลอดภัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งแสดงว่า หลักปฏิรูปเทศ สามารถร่วมกันทำนายการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ร้อยละ 19.6 ($R^2=.172$)

3. การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชุมชน และนักทัศนอาจร ในกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เปรียบเสมือนวงจรศรัทธาและความร่วมมือ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งทางศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในชุมชนอย่าง

ยั่งยืน โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของความศรัทธาและแหล่งเรียนรู้ ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างความสงบ ร่มรื่น น่าอยู่ พร้อมกับเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้และสร้างศรัทธาแก่ผู้มาเยือน ขณะที่ชุมชนมีบทบาทเป็นผู้ดูแล ผู้ให้บริการ และเจ้าของวัฒนธรรม ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและประเพณีท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการให้บริการด้านเศรษฐกิจ เช่น การจัดจำหน่ายสินค้าอาหาร การจัดกิจกรรมวัฒนธรรม รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งทั้งในระดับชุมชนและวัด ในอีกมิติหนึ่ง นักทัศนจรเปรียบเสมือนผู้เรียนรู้และผู้สนับสนุนเศรษฐกิจ ทำหน้าที่เข้ามาเรียนรู้ศรัทธาร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม สัมผัสคุณค่าทางจิตใจ พร้อมกับสนับสนุนสินค้าท้องถิ่น บริการและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและวัด ซึ่งก่อให้เกิดรายได้และเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานรากเมื่อได้รับประสบการณ์ที่ดี นักทัศนจรจะเกิดความประทับใจ นำไปสู่การกลับมาเยือนซ้ำ และช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไปในวงกว้าง ความสัมพันธ์แบบวงจรนี้ทำให้วัดและชุมชนร่วมกันพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางศรัทธา ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ถ่ายทอดวัฒนธรรมและให้บริการแก่นักทัศนจรอย่างเข้มแข็ง ส่งผลให้นักทัศนจรได้รับประสบการณ์ที่มีคุณค่า พร้อมกลับมาสนับสนุนซ้ำในอนาคต ความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลระหว่างทั้งสามฝ่ายนี้นำไปสู่ผลลัพธ์ร่วม คือ วัดน่าอยู่ สงฆ์น่าเลื่อมใส ศรัทธาเข้มแข็ง ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศอย่างแท้จริง ทั้งยังส่งเสริมความยั่งยืนในมิติศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพและอุปสรรคในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สามารถอภิปรายได้ว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการตลาด ด้านนักท่องเที่ยว ด้านการเข้าถึง ด้านสิ่งดึงดูดใจ และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการรักษาความปลอดภัย อยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องการศึกษาของธนรัตน์ รัตนพงศ์ระ (2559) ที่พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจำเป็นต้องมีการยกระดับระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก และความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการส่งเสริมด้านการตลาดและการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่า ด้านการตลาดและการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก เช่นเดียวกับการศึกษาของพระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงุโร) และคณะ (2567) ที่พบว่า วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาแม้มีศักยภาพด้านสิ่งดึงดูดใจและความร่วมมือจาก

หลายหน่วยงาน แต่ยังคงมีอุปสรรคสำคัญ เช่น ขาดงบประมาณ ขาดทักษะด้านภาษารวมถึงปัญหาด้านความปลอดภัยและการจัดการฝูงชน ซึ่งตรงกับผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่าด้านการรักษาความปลอดภัยยังอยู่ในระดับปานกลาง

2. ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย อภิปรายได้ว่า ปัจจัยด้านการตลาดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย โดยสามารถทำนายผลการบริหารจัดการได้ถึงร้อยละ 26.6 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า การประชาสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพ การส่งเสริมภาพลักษณ์วัด การสร้างแบรนด์ และการใช้สื่อออนไลน์เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยว โดยสอดคล้องกับการศึกษาของสุรศักดิ์ ศิลาวรรณ (2555) ที่ชี้ว่า วัดยังคงเป็นจุดศูนย์กลางแห่งความศรัทธา และควรส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านกลยุทธ์การสื่อสารที่เข้าถึงได้ เช่นเดียวกับงานวิจัยของพระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินันโท (2559) ที่เน้นการสร้างกิจกรรมที่มีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อเพิ่มมูลค่าทางจิตวิญญาณแก่ผู้มาเยือน และงานวิจัยของพระมหาสำราญ ฐานุตโตโม (2561) ที่เสนอให้ควบคุมกับการอนุรักษ์โบราณสถาน และการพัฒนาบุคลากรเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนในการท่องเที่ยว ด้านหลักปฏิรูปเทศพบว่าบริการและความปลอดภัยมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยสามารถทำนายการบริหารจัดการได้ถึงร้อยละ 19.6 ซึ่งสะท้อนจากงานวิจัยของพระอธิการธนาพงศ์ เตชธมโม (2556) ที่ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการบริหารบุคลากรและอาวาสร่วมกับการดูแลสัญลักษณ์และความปลอดภัย ตลอดจนงานของพระครูศรีกิตติยาทร (นนทชัย เจริญยุทธ) และคณะ (2564) และพระมหาจินตวัฒน์ จารุวพัฒโน (2562) ที่เน้นการจัดการพื้นที่วัดให้เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมและการท่องเที่ยว ส่งผลให้วัดกลายเป็นพื้นที่เรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีคุณภาพ สร้างความพึงพอใจให้กับผู้มาเยือน และเชื่อมโยงความศรัทธาระหว่างวัด ชุมชน และนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

3. การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศที่เหมาะสมกับบริบทของวัดในพื้นที่อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นความร่วมมือระหว่าง วัด ชุมชน และนักศึกษาร ในรูปแบบ วงจรศรัทธาและความร่วมมือ โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางศรัทธาและแหล่งเรียนรู้ ขณะที่ชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลถ่ายทอดวัฒนธรรม และให้บริการทางเศรษฐกิจ ส่วนนักศึกษามีบทบาทในการสนับสนุนเศรษฐกิจและร่วมเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายร่วม คือ วัดน่าอยู่ พระสงฆ์น่าเลื่อมใส ศรัทธาเข้มแข็ง ชุมชนมีส่วนร่วม ส่งผลให้เกิดความยั่งยืนทั้งในมิติศาสนา วัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของพระเอกลักษณ์ อชิโต (2563) ที่พบว่า ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธเกิดจากการ

ทำงานร่วมกันระหว่างวัด ชุมชน และภาคีเครือข่าย โดยเน้นทั้งการอนุรักษ์ การบริการ และการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเสรีชน นริสสุโร และคณะ (2556) ที่พบว่า การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และผู้ประกอบการท่องเที่ยว เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์วัฒนธรรมกับการสร้างรายได้ รวมถึงสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาเฉลิม สกนฺตโม (2559) ที่เน้นว่าการบริหารวัดที่ประสบความสำเร็จ ต้องใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน สร้างความสงบร่มเย็น เป็นระเบียบ และเอื้อต่อการเป็นพื้นที่เรียนรู้ของทุกคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 พบว่า การบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัด ชุมชน และนักศึกษาร ในกระบวนการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศของวัดในอำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เปรียบเสมือนวงจรศรัทธาและความร่วมมือซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาทั้งทางศาสนา วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของความศรัทธาและแหล่งเรียนรู้ ทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางศาสนาและวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างความสงบร่มรื่น น่าอยู่ พร้อมกับเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้และสร้างศรัทธาแก่ผู้มาเยือน ขณะที่ชุมชนมีบทบาทเป็นผู้ดูแล ผู้ให้บริการ และเจ้าของวัฒนธรรม ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และประเพณีท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการให้บริการด้านเศรษฐกิจ เช่น การจัดจำหน่ายสินค้า อาหาร การจัดกิจกรรมวัฒนธรรม รวมถึงการดูแลสภาพแวดล้อมและสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ซึ่งช่วยสร้างความเข้มแข็งทั้งในระดับชุมชนและวัด

ในอีกมิติหนึ่ง นักศึกษารซึ่งเปรียบเสมือนผู้เรียนรู้และผู้สนับสนุนเศรษฐกิจ ทำหน้าที่เข้ามาเรียนรู้ศรัทธา ร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม สัมผัสคุณค่าทางจิตใจ พร้อมกับสนับสนุนสินค้าท้องถิ่น บริการ และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและวัด ซึ่งก่อให้เกิดรายได้และเสริมสร้างเศรษฐกิจฐานราก เมื่อได้รับประสบการณ์ที่ดี นักศึกษารจะเกิดความประทับใจ นำไปสู่การกลับมาเยือนซ้ำ และช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ต่อไปในวงกว้าง ความสัมพันธ์แบบวงจรนี้ทำให้วัดและชุมชนร่วมกันพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และศูนย์กลางศรัทธา ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ถ่ายทอดวัฒนธรรมและให้บริการแก่นักศึกษารอย่างเข้มแข็ง ส่งผลให้นักศึกษารได้รับประสบการณ์ที่มีคุณค่า พร้อมกลับมาสนับสนุนซ้ำในอนาคต ความสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลระหว่างทั้งสามฝ่ายนี้นำไปสู่ผลลัพธ์ร่วม คือ วัดน่าอยู่ สงฆ์น่าเลื่อมใส ศรัทธาเข้มแข็ง ชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามหลักปฏิรูปเทศอย่างแท้จริง ทั้งยังส่งเสริมความยั่งยืนในมิติศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรจัดทำนโยบายเสริมสร้างความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยววัดอย่างเป็นรูปธรรม
2. ควรสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรจากภาครัฐและเอกชน
3. ควรกำหนดแนวทางและแผนแม่บทร่วมระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรพัฒนาระบบความปลอดภัยในวัด
2. ควรจัดอบรมและพัฒนาทักษะด้านการบริการแก่บุคลากร ชุมชน และพระสงฆ์
3. ควรสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและศาสนา

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบการบริหารจัดการความเสี่ยงในแหล่งท่องเที่ยววัด
2. ควรศึกษาความต้องการและความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อแหล่งท่องเที่ยววัด
3. ควรวิจัยเปรียบเทียบโมเดลการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2557). *แนวทางการดำเนินงานโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเส้นทางแสวงบุญในมิติทางศาสนา ปี 2557* กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570) (ฉบับประชาชน)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- ธนรัตน์ รัตนพงศ์ธระ. (2559). แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา. *วารสารวิชาการนวัตกรรมการสื่อสารสังคม*, 4(2), 34-45.
- พระครูศรีกิตยาธร (นนทชัย เจริญยุทธ) และคณะ. (2564). การประยุกต์ใช้หลักสปปายะ 4 เพื่อเสริมสร้างการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของวัดไชยธาราราม (วัดฉลอง) อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 6(2). 517-530.
- พระทิพย์พนาภรณ์ ชยาภินันโท. (2559). *รูปแบบและกระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธของแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในลำนนา (รายงานการวิจัย)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทัตตชีโว). (2544). *ปฏิรูปเทศ 4 สูตรสำเร็จในการบริหารวัด*. กรุงเทพฯ: บริษัท เพาเวอร์พรินท์ จำกัด.

- พระมหาจันทวัฒน์ จารุวัฒนโน. (2562). รูปแบบการบริหารวัดสร้างสุขด้วยกิจกรรม 5 ส จังหวัดสิงห์บุรี (ดุष्ฎินิพนธ์พุทธศาสตรดุष्ฎินิพนธ์ิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเฉลิม สลัญญโม. (2559). การบริหารวัดตามหลักปฏิรูปเทศของเจ้าอาวาสในเขต อำเภอบัวบ่อ จังหวัดหนองคาย (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระมหาสำราญ ฐานุตโตโม. (2561). การจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดสมุทรสงคราม (ดุष्ฎินิพนธ์พุทธศาสตรดุष्ฎินิพนธ์ิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาเสรีชน นริสโร และคณะ. (2556). การจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการธนาพงศ์ เตชธมโม. (2556). การบริหารจัดการวัดตามหลักปฏิรูปเทศของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอสรีราชา จังหวัดชลบุรี (วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงกโร) และคณะ. (2567). สภาพปัญหาในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร, 7(1), 260-269.
- พระเอกลักษณ์ อชิโต. (2563). รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธของวัดในจังหวัดสมุทรสงคราม. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 9(1), 121-134.
- สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2566). แผนพัฒนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2566-2567 (ฉบับทบทวน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568). กรุงเทพฯ: บริษัท เพาเวอร์พริ้นท์ จำกัด.
- สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา. (2555). การท่องเที่ยวและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาบทบาทของวัดในเขตกรุงเทพมหานครกรณีศึกษา วัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. วารสารนักบริหาร, 32(4), 146-166.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons.
- Likert, R. (1967). *The Method of Constructing and Attitude Scale*. New York: Wiley & Son.